

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Кафедра історії нового та новітнього часу

ІСТОРИЧНА ПАНОРАМА

Збірник наукових статей ЧНУ

Спеціальність “Історія”

Рік заснування збірника 2004

Випуск 8

Чернівці
Чернівецький національний університет
2009

ББК: 63.3(0)я43
I-906
УДК: 94(100)(08)

I-906 Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 8. – 200 с.

У восьмому випуску збірника розглядаються актуальні проблеми історії нового та новітнього часу, питання джерелознавства та регіональної історії, подаються рецензії на новітні публікації, повідомлення з наукового життя. Видання розраховане на науковців, викладачів та вчителів історії, студентів.

УДК: 94(100)(08)
ББК 63.3(0)я43

Редколегія випуску:

Сич О. І., доктор історичних наук, професор (науковий редактор);
Добржанський О. В., доктор історичних наук, професор;
Марусик Т. В., доктор історичних наук, професор;
Троян С.С., доктор історичних наук, професор (м. Рівне);
Фісанов В. П., доктор історичних наук, професор;
Холодницький В.Ф., кандидат історичних наук, доцент;
Сахновський Є. В., кандидат історичних наук, доцент;
Піддубний І. А., кандидат історичних наук, доцент;
Мінаєв А. В., кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар).

Рецензент – **Киридон А.М.**, доктор історичних наук, професор

Друкується за ухвалою Вченої Ради Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Збірник наукових праць «Історична панорама» включений до переліку наукових фахових видань України зі спеціальності «Історичні науки» (Додаток до постанови президії ВАК України від 4.07.2006 р. №1 – 05/7 // Бюлетень ВАК України, № 8, 2006 р.)

Свідоцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію № 289, серія ЧЦ від 23.03. 2005 р.

**Усі опубліковані в збірці матеріали подаються в авторській редакції.
За достовірність наведених даних та посилань несе відповідальність автор публікації.
Позиція редакції необов'язково збігається з позицією авторів.**

Адреса редколегії: кафедра історії нового та новітнього часу, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці, 58 012, тел. (0372) 52 – 27 – 39.

E-mail: hist_panorama@yahoo.com

© Чернівецький
національний університет, 2009

ЗМІСТ

НОВА ІСТОРІЯ

Марина Кругляк

Спорт в житті студентства підросійської України
другої половини XIX – початку XX ст.с. 7 - 19

Евгений Сахновский

Цивилизаційний разлом: реакція британського
общественного мнения на агресію Центральних
держав против Сербії и Бельгії
(конец июля – начало августа 1914 года) с. 20 - 29

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

Ольга Баковецька

Голодомор 1932-33 років – регіональний аспект
(на матеріалах Баштанського району Миколаївської області) с. 30 - 42

Вікторія Калашнікова

Доля музейних цінностей Східної України
в роки Великої Вітчизняної війни с. 43 - 57

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Олександр Филипчук

Перечитуючи Іоанна Скілицю:
хто був Сфенг – брат Володимира Святого? с. 58 - 70

Тетяна Орлова

Українська відьма у віддзеркаленні вітчизняної історіографії..... с. 71 - 83

Віктор Дроздов

Російська періодика про розвиток подій в Румунії
в 50-х – 60-х рр. XIX ст. с. 84 - 97

Богдан Лазорак

Публікації документів до історії "Confraternitatis
Staurogigianaе Ieoroliensis" від поч. XX ст. до сьогодні с. 98 - 121

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ

Володимир Клапчук

Народні промисли та ремесла населення Гуцульщини
другої половини XIX – першої третини XX ст. с. 122 - 144

Алексей Попов

Советская индустрия гостеприимства:
туристские базы Крыма в послевоенный период..... с. 145 - 155

НАУКОВЕ ЖИТТЯ**Ігор Піддубний**

Всесвітня історія як предмет викладання
та дослідження у Чернівецькому університеті
(20 – 30-і рр. ХХ ст.) с. 156 - 168

Євген Сахновський, Ганна Скорейко, Андрій Мінаєв

Історична наука та освіта в інформаційному суспільстві:
наукові семінари кафедри історії нового та новітнього часу
ЧНУ в 2008-2009 н.р. с. 169 - 181

Тетяна Мінаєва

Міжнародна конференція «Перша світова війна та
проблеми державотворення у Центральній та Східній
Європі» у Чернівцях (29-30 жовтня 2008 р.) с. 182 - 185

РЕЦЕНЗІЇ**Андрей Непомнящий**

Романько О.В. Легион под знаком Погони.
Белорусские коллаборационистские формирования
в силовых структурах нацистской Германии
(1941 – 1945). – Симферополь: Антиква, 2008. – 304 с. с. 186 - 190

Володимир Заполовський

Нові погляди на питання Другої світової війни
сучасних істориків Німеччини і Росії
Рец. на: Der Zweite Weltkrieg im Deutschen und
Russischen Gedächtnis / Olga Kurilo (Hg.). –
Berlin: Awinus-Verl., 2006. – 362 S.
(Друга світова війна у німецькій і російській пам'яті
/ О. Куріло (упор.). – Берлін: Авінус, 2006. – 362 с.) с. 191 - 195

Відомості про авторів с. 196 - 197

Інформація с. 198 - 199

УДК 930(100)

**Історична наука та освіта в інформаційному суспільстві:
наукові семінари кафедри історії нового та новітнього часу
ЧНУ в 2008-2009 н.р.**

Протягом 2008-2009 н.р. тривала започаткована вже шість років тому традиція проведення кафедрою історії нового та новітнього часу ЧНУ наукових семінарів з проблемних питань історичної науки, освіти, методології історичної науки тощо. Особливістю цьогорічних семінарів стало їх підпорядкування одній загальній темі «*Історична наука та освіта в інформаційному суспільстві*».

Першим із семінарів у контексті обговорення названої теми став проведений 14 листопада 2008 р., на якому з доповіддю «*Історико-культурна спадщина як предмет дослідження і викладання*» виступив керівник наукового семінару к.і.н., доцент кафедри історії нового та новітнього часу **Є. В. Сахновський**.

Доповідач наголосив, що ефективність будь-якої діяльності залежить від здатності виконавця, відповісти на три питання: «що робити?», «як?» і «навіщо?». При екстраполюванні цих загальних питань на діяльність професіональних істориків отримуємо питання «що досліджувати», і, відповідно, викладати, «як» і «навіщо»; причому сучасність частіше за все висуває на перший план одне з них як головне, пріоритетне на даному етапі розвитку. Доповідач переконаний, що нині для вітчизніних істориків найважливішим залишається питання «що саме досліджувати і викладати»? У цьому контексті він звернув увагу присутніх на книгу канадця Дейвіда Марплза (*Heroes and Villains. Creating National History in Contemporary Ukraine. - Budapest-New York, 2007*), у якій, зокрема, констатується проблематичність самого поняття національної історії в сучасній Україні.

Доц. **Є. В. Сахновський** зазначив, що насамперед варто спробувати визначитись теоретично. На сьогодні історики на означення того, що вони вивчають, використовують три поняття: доволі розмите «минуле», «історична спадщина, та, на жаль, значно рідше, «історична реальність». Натомість, представники інших наук, особливо природничих, зосереджуються переважно на понятті «своїї» реальності. Подібні теоретичні пошуки засадничо обумовлені прийнятим у наукознавстві положенням про те, що всі наукові дисципліни формуються «способом предметного протистояння» (*Хайдеггер М. Наука и осмысление // Новая технократическая волна на Западе. - М., 1986. - С. 72*). Отож, фізики давно і доволі гостро дискутують навколо поняття

«фізична реальність», хіміки - «хімічна реальність», а з представників гуманітарних наук найбільш активні в цьому плані лінгвісти та літературознавці.

Доповідач відзначив, що поняття «минуле», вочевидь, є надто розмитим, щоб його можна було використати для визначення змісту діяльності історика. Складно запропонувати щось інше, ніж тавтологічне визначення «минуле – це те, що було в минулому». Поняття «історична реальність» є набагато продуктивнішим для історика, втім, ним майже ніхто не займався. Єдине виключення – невеличка праця Єсипчука Н.М. (*Историческая реальность как предмет познания*. - К., 1978. - 143 с.), написана з позицій «історичного матеріалізму». Отож, історики, фактично ігноруючи поняття «історична реальність», залишаються на рівні бездоказового узагальнення А. І. Ракітова, який ототожнював його з «об'єктивно існуючим минулим» (*Ракитов А. И. Историческое познание*. - М., 1982. - С. 64).

Найбільш помітні зрушення, у тому числі і в вітчизняній гуманітаристиці, відбулися у трактуванні поняття «історико-культурна спадщина». Тут насамперед як першопрохідця слід назвати французького соціолога А. Моля (*Социодинамика культуры*. - М., 1973, 2005), а також цілу плеяду відомих письменників, філософів, культурологів: Германа Гессе, Андре Мальро, Поля Валері, Поля Рікера, Луїса Х. Борхеса та, особливо, Умберто Еко. З вітчизняних дослідників варто назвати гарну розвідку Олексія Халецького (Львів) та солідну працю Лідії Стародубцевої (*Мнемосина и Лета. Память и забвение в истории культуры*. - Харьков, 2003. - 696 с.)

В цілому, підсумком зусиль згаданих (і багатьох не названих тут) авторів стало якісно нове розуміння не стільки культури, (нині є більше 300 визначень цього невловимого терміну), скільки поняття «історико-культурна спадщина», яке нині тісно пов'язується із запозиченим із семіотики словом «семіозис».

У загальних рисах процес нового усвідомлення виглядає таким чином. Довгий час під «культурною спадщиною» розуміли суму знань, яку освічена людина повинна була засвоїти. Десь приблизно до середини ХІХ ст. існував зразок *енциклопедично освіченої людини* епохи Просвітництва (як, наприклад, Ф. Вольтер, І. Кант, брати Гумбольдти, що володіли знаннями з багатьох галузей). Однак, по мірі зростання обсягів інформації ставало зрозумілим (особливо наприкінці ХІХ ст.), що одна людина вже не в змозі її засвоїти. Отож, настав час вузької спеціалізації, розподілу наук. Місце *енциклопедиста* зайняв *ерудит* – людина, яка володіла вже не всією *сумою знань*, а лише їх *фундаментом*, який закладався класичною освітою. Подібну сукупність інформації, основу якої потрібно засвоїти, Герман Гессе, наприклад, назвав «магічним театром знань», Андре Мальро - «уявним музеєм світової культури», Луїс Хорхе Борхес - «вавилонською світовою бібліотекою» чи «світовою книжковою полицею». Образ ерудита кінця ХІХ - початку ХХ ст. знаходимо

в творах А. Франса (Сильвестр Боннар), П. Валері (пан Тест) та інших письменників.

Разом із тим, наголосив доц. **Є. В. Сахновський**, на середину ХХ ст., стало зрозумілим, що й принцип ерудиції також не спрацьовує внаслідок постійного зростання обсягу знань у геометричній прогресії: людина просто не в змозі засвоїти всю наявну інформацію. Названий вище А. Моль дійшов висновку, що приблизно з середини ХХ ст. відбувається заміна традиційної культури сучасною, в основі якої лежить поняття *мозаїка*. Сучасна людина під тиском наявної інформації складає картину світу чисто випадково, за асоціаціями. Так само У. Еко в книзі «Ім'я Троянди», написаній у 80-х рр., висунув припущення, що сучасна культура – *лабіринт*, з якого немає виходу.

На думку доповідача, виявляється, що культурна спадщина являє собою не стільки *суму знань*, скільки *процес*. Кожна культурно-історична епоха виявляє у минулому певні зразки, факти, тенденції і їх на певний час залучає для сучасності. Таким чином, відбувається постійний обмін сучасності з культурною спадщиною минулого; при цьому з останньої залучається лише певна сукупність інформації, насамперед та, яка певною мірою співзвучна нашій епосі. Самий процес творення культури через запозичення із минулого певної суми ідей, фактів тощо і був названий «*семіозис*».

В Україні ідею семіозиса сприйняли такі історики як Наталія Яковенко, Ярослав Грицак та деякі інші (Н. Яковенко, наприклад, стверджує: «Історія продукує не нові знання, а нові смисли, зумовлені сучасною для історика культурою, в контекст цієї культури вписані і нею же таки легітимізовані»). Щодо Я. Грицака, то він взагалі вжив метафору, що історія – це *супермаркет*: кожен вибирає те, що хоче). Подібні вислови цілком вписуються у постмодернізм, в межах якого Історія є швидше конструкцією, ніж реконструкцією минулого. Загалом, історикам, цілком очевидно, слід більше уваги приділяти основоположним поняттям своєї дисципліни.

Після завершення доповіді доц. **Є. В. Сахновському** було задано низку запитань.

1. *Наскільки правомірно вважати історико-культурною спадщиною лише ту частину минулого, яку ми інтерпретуємо з точки зору сьогодення? (к.і.н., доц. П. І. Яценюк).*

Доповідач підкреслив, що уявлення про суть та зміст історико-культурної спадщини поступово змінювались. Колись Л. Ранке, наприклад, закликав відновлювати минуле «таким, яким воно є насправді». Ця точка зору довго домінувала в історичній науці. Сучасні постмодерністські погляди, навпаки, полягають у тому, що ми не здатні реконструювати минуле, ми можемо лише трактувати історичні тексти. Якщо відкинути обидві крайнощі, стає зрозумілим, що насправді історик відбирає з минулого саме те, що співзвучно його епосі. Сучасність диктує, що саме відбирати з минулого, як оцінювати ті чи інші події.

2. *Наскільки коректно говорити, що ставлення до культурно-*

історичної спадщини визначається тією чи іншою епохою? Адже поняття епоха є досить розпливчастим. До того ж, кожна епоху значною мірою роблять люди: політики, урядовці, інтелектуали тощо (завідувач кафедри історії нового та новітнього часу д.і.н., проф. О. І. Сич).

У відповіді доц. **Є. В. Сахновський** наголосив, що поняття «епоха» (у розумінні «сучасність») скорочується. Якщо раніше під сучасністю розуміли 50-80 років (життя двох – трьох поколінь), то нині живуть люди, які можуть про себе сказати, що вони пережили п'ять різних епох «сучасностей» (починаючи від часів Сталіна до незалежної України)! Це не може не накладати свій відбиток на уявлення про культурно-історичну спадщину. З іншого боку, дійсно, смислове наповнення тієї чи іншої епохи визначається насамперед людським фактором. У цьому контексті історія, безумовно, була й лишається однією з найбільш політизованих наук.

Доповідач зазначив, що на ранньому етапі становлення радянської влади точилися гострі дискусії істориків щодо аспекту «що викладати». Потім ці дискусії у середині 30-х рр. були штучно припинені. Аж до часів «перебудови» наголос в історичній науці був перенесений на аспект «як викладати».

В Україні ж сьогодні лишається не лише невизначеним, але й глибоко суперечливим питання «що викладати»; замість однієї вітчизняної історії є ніби дві: східноукраїнська й західноукраїнська, кожна зі своєю парадигмою, своїми «героями» та «антигероями».

3. Чи не здається доповідачеві, що якби на семінарі був присутній представник «точних» наук (фізик чи хімік, наприклад), то він би міг винести враження (і, вочевидь, у чомусь був би правий), що історія – не наука, а, умовно кажучи, «пісня на замовлення» (к.політ.н., асист. кафедри історії нового та новітнього часу В. І. Пінцак).

Доповідач зазначив, що свого часу науки формувалися за принципом «предметного протиставлення», відповідно до визначення меж тієї чи іншої наукової дисципліни. Наприклад, якщо зоологія – це наука про тваринний світ, то в межах вивчення тваринного світу й існує наука зоологія. З гуманітарних дисциплін чітко визначені предметні межі лінгвістики – мова. В історії ж встановити подібні межі неможливо, отож, у цьому і полягає її слабкість як науки.

З іншого боку, як вже наголошувалося на одному з минулих наукових семінарів, існує два розуміння науки: 1) класичне, яке пішло від давніх греків і трактує науку як елемент культури; 2) притаманне для картезіанської новоєвропейської науки, ідеалом якої є об'єктивне знання про дійсність. У цьому контексті варто відзначити, що нерідко історик розвиває історію як науку у класичному розумінні (як складову людської культури), однак намагається її обґрунтувати, виходячи з новоєвропейської методології: формулює об'єкт, предмет, наголошує на принципі об'єктивності тощо. По суті в історичній науці досі одне розуміння науки не відокремлено від іншого, як це сталося, наприклад, у хімії (відокремлено алхімію) чи в

астрономії (відокремлено астрологію, яка нині є складовою людської культури).

Після відповідей доповідача на запитання відбулося обговорення проблеми.

К.і.н., доцент кафедри історії України ЧНУ **Г. М. Скорейко** наголосила на тому, що нині кризу переживає вся європейська історична наука, яка шукає нові методологічні орієнтири для аналізу сучасності та її витоків. Щодо історії України, то тут насправді багато невизначених аспектів: зокрема, з якої історичної «точки» почалася власне українська історія (1991 р., 1917 р., козаччини, Галицько-Волинської держави, чи ще раніше)? Інколи взагалі складається враження, що в кожного своя власна історія України і нерідко те, що не вкладається у звичні рамки сприйняття й уяви, викликає відторгнення, свого роду «емоційну блокаду», причому навіть у високоосвічених людей. Причому це стосується не тільки дражливих сьогодні оцінок голодомору, гетьмана Мазепи, чи діяльності УПА, але й абсолютно нейтральних у політичному сенсі тем, приміром, статусу українських земель у Великому князівстві Литовському, чи запровадження кріпосного права Катериною II. Пов'язано це, зокрема, з тим, що українська історія відстала від решти історичних наук, адже в Європі національні історії почали формуватися ще на початку XIX ст., за цим стояли визначні вчені, які опиралися на державну підтримку. В Україні ж свого часу національної історії не постало, оскільки в XIX ст. сама українська ідея видавалася багатьом штучною, а її творці насправді самі до кінця не вірили у можливість формування української державності, віддаючи перевагу хіба що автономізму. Їм так і не вдалося запропонувати концепцію національної історії, бо традиційно вона базувалася на існуючих, або в крайньому випадку (як це робили поляки), на минулих державницьких засадах. Українським інтелектуалам не вдалося тоді вирішити завдання за прикладом лідерів Рісорджіменто: «Ми зробили Італію, тепер ми повинні зробити італійців». Більше того, поразка національної революції 1917-1920 рр. остаточно зупинила процес пошуку українцями власного «місця під сонцем».

Натомість національна українська історія твориться сьогодні, із великим запізненням, однак, як і всюди, на основі міфів. Саме тому історія України сьогодні – це історія «бандитів», «зрадників» і «національних героїв». Друга справа, що європейці вже вийшли на той рівень історичної свідомості, що не бояться спокійно розвінчувати власні міфи, позбуваючись їх як шкідливих суспільних нашарувань у власних національних історіях, а в Україні кожен міф залишається недоторканою священною основою нібито «суспільного миру». Це хибний шлях, який тільки зміцнює розкол у суспільстві, бо кожен залишається при своїй переконаності і не чує опонента. Без сумніву, такий «глухий спротив» у сприйнятті історичного минулого повинен вирішуватися при підтримці держави. Але не в сенсі втручання у історіописання - професійне поле істориків, а у всебічній

підтримці публікації документів, забезпеченні доступу суспільства до первинної історичної інформації. Адже на відміну від європейської історичної науки в Україні відсутній документальний базис у вигляді опублікованої багатотомної архівної та нарративної спадщини, на яку існує суспільний попит, до якої можна було б звертатися, обґрунтовуючи ті чи інші погляди. Це дало б можливість не тільки професійним історикам виглядати більш переконливими і відповідальними у своїх твердженнях, але й спрагли до історичної правди пересічні шукачі історичної істини повинні мати вільний доступ до документальної першооснови.

Доц. **Г. М. Скорейко** підкреслила, що сьогодні історики повинні, враховуючи суспільний попит на історичну минувшину, запропонувати суспільству національну об'єднуючу історію, яка б враховувала специфіку сучасного розвитку держави, але й була максимально доказовою. Адже, з одного боку, Україна є уламком імперії, який розвивається, значною мірою, постколоніальним шляхом, а, з іншого, вона сама є свого роду «міні-імперією», тому що володіє землями, успадкованими від великої імперії, де етнічні українці часто відчують себе меншістю у своїй країні. Насамперед сьогодні необхідно уникати публічного обговорення серйозних, остаточно не вирішених історичних проблем академічного характеру політиками, які спекуючи на суперечливості сприйняття, розколюють суспільство.

Проф. **О. І. Сич**, підсумовуючи обговорення, зазначив, що ставлення до культурно-історичної спадщини в дусі згаданого доц. **Сахновським Є. В.** семіозису наводить на деякі тривожні роздуми. Адже якщо покоління – чи, якщо взяти вужче, генерація істориків – буде шукати, досліджувати, викладати тільки ті смисли, події, особистості, які співзвучні з їх часом, а точніше визначені добою, в яку вона живе, то логічно припустити, що різні покоління в різні епохи будуть шукати в минулому „свої”, тобто відмінні від притаманних попереднім поколінням, символи, міфи, героїв тощо, а отже, „по-своєму” розставляти акценти чи – ще гірше! - виставляти оцінки.

Це стає особливо небезпечним, коли культурно-історичну спадщину намагаються використати для досягнення цілей, зумовлених сучасною політичною кон'юнктурою. Наприклад, останніми роками вперто поширюється й навіть нав'язується версія, речники якої подають Другу світову війну як зіткнення двох ідеологічних монстрів або двох тоталітарних режимів, які, мовляв, рівною мірою загрожували світовій демократії, тобто ототожнюється комуністичний Радянський Союз з гітлерівським нацизмом. Але ж тоді змінюється самий історичний смисл цієї війни, її характер. Комуś дуже хочеться знецінити велику Перемогу радянського народу, що може дати підстави й для перегляду й ревізії підсумків Другої світової. Але тоді постає питання: якою же буде історична пам'ять суспільства, яка за визначенням є чимось ustalеним, сакральним, що, як естафета, передається від одного покоління до іншого, якщо її таким чином, послуговуючись сучасними термінами, „перезформатовують”, а, по суті, цілеспрямовано препарують.

Щодо причин, чому це набуло такого поширення на теренах Східної Європи та колишнього Радянського Союзу, то, на погляд проф. О.І. Сича,, витоки цього слід шукати в подіях кінця 1980 - початку 1990-х рр., коли внаслідок падіння комуністичних режимів почалася радикальна зміна суспільно-політичного ладу, а для деяких народів крім цього ще й створення власної державності. Слід нагадати, що ці пострадянські країни отримали свою незалежність під час розвалу СРСР без якої-небудь серйозної боротьби. Але, як відомо, саме вільна боротьба породжує своїх героїв, символи, міфологію, що власне й складає основу майбутньої державної ідеології. Так ось, найбільш активні політичні діячі зазначених країн використали для формування своїх національних держав в якості скріп крайній націоналізм. Але якщо в ряді держав Східної Європи, за винятком, мабуть, Польщі та країн Балтії, ці націоналістичні скріпи з часом послабли, бо енергія суспільства була спрямована на розбудову демократичних інститутів і ринкової економіки, успіхи якої відкрили їм двері до Європейського Союзу, де націоналізм давно вже виглядає анахронізмом. Натомість у країнах пострадянського простору економічний поступ був набагато скромнішим, а утвердження демократії йшло важко, набуваючи часто формального, а часом і спотвореного характеру. Тому новоспечені лідери, в результаті бездарного керівництва яких ці країни виявили свою майже тотальну економічну неспроможність та наразилися на перешкоди, які важко долаються в процесі державного будівництва і які не можуть похвалитися помітними успіхами своєї соціальної та економічної політики, навпаки, посилюють її ідеологічну, тобто націоналістичну, складову і намагаються відшукати у минулому ті „смісли”, які б надихнули сучасні покоління, згуртувавши їх навколо влади, яку вони уособлюють, або – свого роду другий варіант – пояснити за допомогою історії сучасні негаразди їхнього суспільства („наш народ віками гнітили зовнішні вороги”), щоби відвернути увагу співвітчизників від негативних соціально-економічних наслідків ринкових перетворень, звинувачуючи у всіх своїх бідах, скажімо, Росію.

Наостанок **проф. О. І. Сич** наголосив на тому, що історикам потрібно ретельніше захищати своє «професійне поле», тобто власне історію, від втручання нефахівців (політиків, літераторів, громадських та державних діячів тощо), що, нажаль, нині є повсякденним явищем.

* * *

Наступний науковий семінар в контексті розкриття загальної проблеми «Історична наука та освіта в інформаційному суспільстві» відбувся 5 лютого 2009 р. і був присвячений темі «Національна історія в епоху глобалізації».

Відкрив засідання керівник наукового семінару кафедри доц. **Є. В. Сахновський**, який нагадав про підсумки попередньо-

го семінару, зокрема, про питання невизначеності тем, передбачених для викладання у національній історії. У зв'язку із цим постає питання актуальності національної історії у ХХІ ст. взагалі. Для розкриття цього питання запрошено фахівця в галузі історії України, доцента кафедри історії України ЧНУ, **Г. М. Скорейко**.

Розпочинаючи власну доповідь, доц. **Г. М. Скорейко** підтвердила основну тезу попереднього наукового семінару, щодо кризи усієї історичної науки на сучасному етапі. Зокрема, про це свідчить і занепад класичного євроцентризму, концепції протиставлення «старого світу», «нового світу», «третього світу». Сьогодні усі вони практично однаковою мірою становлять сутність нинішньої цивілізації, тому стара система мислення, трактування історії країн Заходу переживають кризу. Щодо історії України, то вона не є у цьому плані унікальною, оскільки проходить наразі процес формування, як і будь-яка інша національна історія. Доповідач принагідно нагадала присутнім, що актуалізація історичного минулого, поряд з мовою, релігією, культурою завжди були складовою формування націй та національної самосвідомості. Особливий характер має звернення до історичного минулого, коли стоїть проблема формування нових ідеологій, боротьби за національні інтереси чи пріоритети. Тоді одним із ресурсів національної мобілізації стає пошук великих предків, які боролися за національну державу, а самоідентифікація себе з цими предками є по суті одним із засобів формування національної спільноти. Саме в такому ракурсі функціонувала ідеологема «національна історія». І саме так писалися національні історії.

Інше питання, як взагалі сьогодні говорити про історію України: як історію державності, історію території чи історію українського народу? Чому під історією Франції ми розуміємо історію французів у сьогоднішньому сприйнятті їх як єдиної спільноти, так само історію Німеччини, Італії та інших держав, що утвердилися у ХІХ - на початку ХХ ст. Імовірно, тому, що їх «національні історії» сформувалися разом з поняттям «нація».

Для України проблема «національної історії» не була вирішена вчасно, тобто синхронно з європейськими історіями, через відсутність у той час держави «Україна». Отже, питання трактовки поняття «Історія України» як історії українського народу, чи території, яка іменувалася Україною (Оукраїною), чи населення, яке заселяло території сучасної України, - тобто питання, яке стояло на порядку денному ще наприкінці ХІХ ст., знову повертається і це є абсолютно закономірним явищем. Друга справа, що відповідь на це питання повинні давати українські історики. Приміром, той же Михайло Грушевський унікав вживати словосполучення «історія українського народу», застосовуючи натомість «історія України» чи «України-Русі» (єдиний виняток - коли він видав на поч. ХХ ст., свою знамениту «Історію українського народу» російською мовою і спеціально для російськомовного читача).

Справді, будь-яка національна історія починала формуватися там

і тоді, де і коли поставала потреба в національній історії. Так, німецька національна історія однозначно прив'язується до початку ХІХ ст., коли вперше виникла ідея об'єднання всіх німецьких земель у єдину державу в умовах протистояння в Європі. Російська історіографія заявила про спробу національного історіотворення також на початку ХІХ ст. Загалом цей процес активно розпочався після завершення наполеонівських війн, коли, власне, виникли потреби формування національної свідомості у всіх європейських державах. Більше того, справу формування історичного мислення взяли під свій контроль держави. Так, біля витоків ідеї широкої публікації історичних документів німецької історії стояв державний діяч, глава пруського уряду у 1807-1808 рр. Г.Ф. фон Штайн. Саме він у 1815 році на свої кошти видавав зводи історичних документів, а згодом заснував наукове товариство. Його ініціатива продовжувалася іншими державними діячами, зокрема, Ф.К. Дальманом. Подібним шляхом йшли російські державні діячі, зокрема, канцлер, граф М.П. Румянцев, який започаткував видання монументальних «Зібрань державних грамот і договорів», державний діяч М. Сперанський та ін. Таким чином, і в Німеччині, і у Франції, і в Росії історією займалися державні діячі і, навпаки, - в державних установах працювали професійні історики, що засвідчувало необхідність підтримання національної самосвідомості на рівні держав. А власне концепція національної історії формувалася під національну ідею.

Українська історія цього періоду зайнята пошуками місця українців-малоросів серед інших народів і вирішенням питання самобутності українського народу. На цьому етапі спроби формування національної історії не отримали жодної підтримки і залишилися явищем поодиноким. Якщо у другій половині ХІХ ст. європейська, та й російська історичні науки вийшли з-під опіки держав і вже розвивалися самостійно, українські історики все ще залишалися на етапі ствердження «окремішності» українського народу. Так само, на початку ХХ ст. спроба формування національної історії виявилася незавершеною через провал державних інституцій. Натомість українська національна історія виявилася справою еміграції, а емігрантська національна історія України залишилася на рівні міфологізації лише для того, щоб не втратити свою ідейну основу.

Як відомо, «історія - це політика, відкинута назад», тому українські діаспорні історики займалися виключно політичною історією, спрямованою на досягнення української державності. Отож, у 90-х рр. історики незалежної України могли оперувати лише «народницькою» концепцією української історії М. Грушевського і діаспорною концепцією у найпопулярнішому на той час виконанні О. Субтельного, адже звична для радянських істориків марксистська теорія не вписувалася у нові суспільні потреби в умовах появи держави України.

Доц. **Г.М. Скорейко** констатувала, що час, коли можна було за-

пропонувати суспільству певну об'єднуючу концепцію національної історії, виявився попросту упущеним. Адже на початку 90-х років ХХ ст. вже існував стійкий попит на історичне наукове обґрунтування щодо утвердження України не тільки серед східноєвропейських країн, що вийшли і «соціалістичного табору», але й у всій Європі. Суспільство було готове до сприйняття навіть болючих історичних тем, тим більше, що воно вже пройшло «чистилище» публікаціями історичних документів періоду гласності. Натомість продовжували нагнітатися доволі небезпечні міфологеми, створені діаспорними істориками. Так, доволі болючим стало потрясіння в історичних колах, коли виявився повністю розвінчаним міф про особливу зацікавленість Наполеона українською державністю, який з'явився у 1919 році зусиллями Ілька Борщака. Останній був переконаним, що він виконує вкрай важливу функцію забезпечення Україні певного іміджу на міжнародній арені в умовах боротьби за державність на Паризькій мирній конференції у той складний час, коли Антанта не вирішила остаточно, що їй робити з УНР. Подібна доля дісталася і запорозьким козакам, які, як виявилось, були не зовсім українцями, чи і зовсім не українцями, не зовсім героями, а інколи і антигероями. Суспільство готове було сприйняти історію «як було насправді», але еліта виявилася не здатною забезпечити це через острах перед суспільним сприйняттям гострих тем.

Отож, міфи в українській історії, безумовно, мають місце. Неісториками це нерідко сприймається як позитив, мовляв, на національних міфах твориться національна свідомість. Однак професійні історики безумовно повинні уникати як міфотворчості, так і потурання міфотворчості, інакше є загроза, що під критичною масою критики цих міфів може бути похована сама національна ідея. Міфотворчість доволі небезпечна саме в історичному середовищі. Сьогодні всі говорять про кризу в Україні, але ця криза не тільки економічна, але і криза історичного мислення, у чому і полягає зміст кризи формування української історії.

Вибори 2004 року показали те, що було відомо завжди: українське суспільство неоднорідне. Сьогодні справді можна говорити, що в Україні справді існує дві спільноти: україномовна і російськомовна (дійсно, розподіл визначається не за етнічною, а за мовною ознакою). При цьому, слід наголосити ще й на регіональному розколі, який все більше проявляється і його вже ігнорувати небезпечно. Однак, друга небезпека полягає у ігноруванні того факту, що російськомовні українці є, найчастіше, свідомими українськими патріотами, а серед україномовного населення чимало тих, які з радістю покидають свою батьківщину. Тобто, в Україні сформувалося нове суспільство, в основі якого міцне ядро всіх попередніх поколінь, але яке несе спадок радянського стереотипного історичного мислення із деякими спотвореннями, затертостями, гіпертрофуваннями тощо. Однак, сьогодні у нас справді історична місія

- запропонувати суспільству національну історію без емоцій, політики та ідеології - те чого очікує суспільство. Дати відповідь на питання, чим, власне, є українська історія і де наше місце в глобальній розробці концепції розвитку цивілізації. Де місце українців у в системі глобального світу? Доволі непросто визначити це місце, але якщо ми будемо робити акцент виключно на історії українського народу (в етнічному розумінні), і уникати доконаного факту «переформатування» України у дві субспільноти, то це може привести до ще гострішої кризи, адже вже сьогодні частина населення, яка самоусвідомлює себе як росіян (не російськомовний українець, а саме росіянин), не сприймає таких подій в історії України, як, наприклад, Конотопська битва, російсько-українська війна 1917 та 1919 рр. та ін.).

Вочевидь, на думку доповідача, ми не повинні формувати концепцію історії України на принципі мовно-етнічного історичного минулого, і взагалі уникати поняття етнічності. Не варто поєднувати національну історію з етнічною історією, бо таким чином ми ризикуємо залишити поза історичною картиною майже 30 % українського населення. Однак не слід відмовлятися від загальної історичної канви, яка формувалася впродовж віків, де кожна доба являлася унікальною цеглиною у формуванні держави під назвою Україна (це вже доконаний факт), та української нації як політичної спільноти. З іншого боку, варто уникати штампів і зайвих узагальнень (наприклад, не вельми вдалою є намагання сучасних російських істориків ототожнити поняття «русский человек» і «православный человек» і навпаки).

Доц. **Г. М. Скорейко** наголосила на своїй солідарності з концепцією Ярослава Грицака, згідно якої Україна є окраїною європейської окраїни, а, отож, розвивається за своїм шляхом, і не може бути ні класичною європейською державою, ні класичною азійською державою, ні навіть євразійською. Вона є симбіозом. Одним із перших подібну ж ідею висунув Ярослав Дашкевич, який визначив місце України на азійсько-європейському порубіжжі.

Отже, ми маємо серйозні проблеми саме у трактовці внутрішньої історії, яка розколює українське суспільство. І нам не цікаво, як до цього ставляться інші країни. Нам важливо, насамперед, заручитися загальним, внутрішньоукраїнським миром у сприйнятті історії. Тому виникає дуже серйозна проблема: як трактувати такі глобальні розриви в українській історії, які не дають можливість консолідувати українську націю. Насамперед, на думку доповідача, вкрай необхідно уникати емоційного забарвлення. Наприклад, при висвітленні тієї ж Конотопської битви взагалі не повинно стояти питання, хто правий, а хто неправий, хто герой, а хто зрадник. Натомість, повинна бути просто звичайна констатація фактів: відбувалася звична для того часу боротьба за сфери впливу. І тоді, ймовірно, про це стане набагато простіше говорити. Більше того, варто постійно наголошувати на тому, що в таких гострих переломних подіях не може бути наголосів «позитив-негатив», «хороші-погані».

Історія повинна уникати «топтання ногами» історичної події, тому що, як правило, за цими історичними подіями можуть стояти люди, які свято вірять у те чи інше їх трактування. Отже, власне, сьогоднішня українська історична наука зобов'язана перейти на якісно новий рівень дослідження і на неї покладена велика відповідальність, Якщо «історія - це політика, відкинута в минуле», то сьогодні в Україні історія - це насправді реальна політика і це є найнебезпечнішим.

Після завершення доповіді відбулося її обговорення, зокрема доповідачеві було задано низку запитань:

*1. Як, на думку доповідача, коректніше трактувати зміст історії України: як «історію української держави» чи «історію українського народу»? (к.і.н., доц. кафедри історії нового та новітнього часу **П. І. Яценюк**).*

У відповіді доц. **Г. М. Скорейко** наголосила на тому, що мусимо говорити про історію народу, який умовно називається українським, бо становить собою основу Української держави, але це не обов'язково має бути етнічна історія. Приміром, Пилип Орлик взагалі не був українцем. Однак слід терпеливо працювати на те, щоб поступово формувалася українська політична нація, чого нині, на жаль, не спостерігається (між іншим, за деякими соціологічними дослідженнями, в українському суспільстві досі є 15 % населення, які вважають себе «радянськими людьми»!).

*2. Як доповідач ставиться до ідеї, що міститься у книзі русинського історика Магочі «Історія України», згідно з якою потрібно висвітлювати історію України як історію всіх етносів, які мешкають на території України? (к.і.н., доц. **Є. В. Сахновський**).*

Доц. **Г.М. Скорейко** зауважила, що в цьому твердженні наявний певний сенс, адже задля запобігання внутрішнього конфлікту в суспільстві не слід забувати, що в Україні (попри те, що етнічні українці становлять більше 70 % населення) мешкає чимало «пострадянських» етносів. Чимало з них вже втратили свою мову. Ці народи, власне, становлять «імперську спадщину» України. Їхня історія так само повинна вивчатись і висвітлюватись як частина історії України.

*3. Видається доволі суперечливим твердження, що лише в Україні не сформовано політичну націю, не сформовано свою національну історію і, мовляв, звідси більшість сучасних проблем. А якою є ситуація в інших пострадянських державах? Наприклад, Казахстан також є молододержавою, не менш поліетнічною, ніж Україна. Утім, там немає таких гострих проблем, які наявні у нашій державі (к.і.н., доц. кафедри історії нового та новітнього часу **В. Ф. Холодницький**).*

Відповідаючи, доц. **Г. М. Скорейко** зазначила, що Казахстан, на відміну від України, одразу після утворення незалежної держави зайняв набагато різкішу позицію щодо етнічних меншин. Зокрема, було започатковано суттєві обмеження для тих, хто не знав державну мову в отриманні посад у сфері державної служби, доходило до репресивної

політики щодо неказахів тощо. Аналогічні дискримінаційні заходи, які мали на меті ствердити панування титульної нації, мали місце у Прибалтійських республіках. Тому в цих державах етнічні меншини звикли виконувати мовне законодавство, попри наявне сильне невдоволення. Україна, натомість, завжди пишалася лояльністю щодо етнічних меншин. Закон про мови діяв у неповному обсязі, час від часу піднімалося питання про російську мову як другу державну. При де-юре державному статусі української мови де-факто довго існувала двомовність. Така невизначеність, яка зміцнювала фактичну бікультурність України, її розкол, тривала до 2004 року, коли цей розкол був політизований і відтоді формалізований. Тому, коли з 2005 року почали проводити політику, яку варто було розпочати в 1991 році (а тоді, між іншим, у суспільстві була готовність до її сприйняття), виявилось, що час безнадійно згаяний, а тому вона приречена на відторгнення з боку частини суспільства і, відповідно, на невдачу.

4. Інколи кажуть, що міфотворчість є позитивним явищем під час становлення нації. Чи не вважає доповідач, що для історичної науки міфотворчість є шкідливою? І якщо її можна виправдати на етапі формування національної свідомості, то у довготривалій перспективі шкода від міфотворчості перевищує її позитивні моменти? (завідувач кафедри історії нового та новітнього часу, д.і.н., проф. О. І. Сич).

Доповідач наголосила, що вважає міфотворчість взагалі шкідливою для історика. Варто одного разу підмінити реальність міфом, як з'являється спокуса робити це постійно. Тим більше некоректним виразом є словосполучення, яке інколи вживається, «науково обґрунтований міф».

Наостанок проф. О. І. Сич погодився з думкою доповідача, додавши від себе, що особливо небезпечним є явище, коли держава включається у процес міфотворчості і робить міфологізовану історію обов'язковою. На жаль, цим «хворіють» майже всі пострадянські країни (у Східній Європі, здається, уже дещо перехворіли); у Польщі з'явився навіть термін «історична політика», коли держава дає вказівки, як треба писати історію.

Огляд підготували Є. В. Сахновський, Г. М. Скорейко, А. В. Мінасв

Надійшла до редколегії 20.04.2009.